

УДК 343.98

Л.Л. СТАСЮК, канд. політ. наук, Луцький інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету «Україна»

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Ключові слова: екологія, довкілля, атмосфера, повітря, забруднення, огляд, розслідування, спеціаліст, злочин

Серед злочинів проти довкілля виділяють ті, безпосереднім об'єктом яких є відносини у сфері охорони атмосферного повітря, передбачені ст.241 КК України «Забруднення атмосферного повітря». Окрема методика розслідування таких злочинів в Україні не розроблена. А проблеми огляду місця події, використання при цьому спеціальних знань, розглянуті лише в кількох публікаціях.

Публікації науковців, зокрема В.Н. Карагодіна та Л.А. Іванової [1], С.О. Книженко [2–4], В.В. Лаврищева [5], О.В. Ринкової [7], М.В. Руденко [8], та інших науковців [6, 9–11] з даної проблематики, сприяли глибокому дослідженню методики розслідування злочинів проти довкілля, удосконаленню їх криміналістичної характеристики, організації і тактики проведення окремих слідчих дій, визначенню ролі спеціальних знань при розслідуванні таких злочинів.

Однак, прикладні аспекти організації та проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря, малодосліджені, хоча саме вони містять дієві криміналістичні рекомендації щодо ефективного розслідування таких злочинів. У зв'язку з цим, у даній статті будуть розкриті особли-

вості підготовки та безпосереднього проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря, що є метою роботи.

Огляд місця події при розслідуванні зазначених злочинів проводиться негайно, що обумовлено складністю тривалий час зберегти обстановку місця події в незмінному виді в умовах виробничої діяльності підприємств і можливих змін погоди, і особливо складно у випадках, коли джерело забруднення перебуває на значній, іноді на десятки кілометрів, відстані від місця виявлення наслідків такого забруднення.

Негайно проведений огляд місця події дозволяє не тільки виявити та зафіксувати матеріальні сліди злочину проти довкілля, вчиненого шляхом забруднення атмосферного повітря, але й усвідомити обстановку правопорушення, механізм і масштаб негативних наслідків. Отримана при такому огляді криміналістично значима інформація може бути використана для висування слідчих та експертних версій, правильної оцінки показань потерпілого, свідка, обвинувачуваного, а також при призначенні різних видів судових експертиз (судово-хімічної, токсикологічної, радіологічної, технічної, технологічної, будівельно-технічної, агротехнічної, лісотехнічної, судово-медичної, медико-санітарної, екологічної та ін.).

До особливостей місця події по справах про забруднення атмосферного повітря варто віднести: множинність об'єктів огляду й видів забруднюючих речовин; значні розміри забруднених територій; різноманітність негативних наслідків вчиненого злочину.

По справах про забруднення атмосферного повітря, огляду можуть бути піддані такі об'єкти: ділянки місцевості; забруднений повітряний простір; виробничі й складські приміщення промислових, комунальних, сільськогосподарських підприємств і інших організацій, їх очисні споруди, пиловловлюючі й газоочисні установки; уражені шкідливими речовинами трупи людей, тварини, птахи й ін.

У ході підготовки до огляду місця події слідчому доцільно:

а) вжити необхідних заходів по наданню допомоги потерпілим, по усуненню причин і наслідків забруднення, по припиненню його подальшого поширення (коли відоме джерело забруднення);

б) вирішити питання про участь в огляді місця події фахівців відповідного профілю (працівників служб природоохорони, лікарів санітарно-епідеміологічних станцій, біологів, інженерів очисних споруд, агрономів і ін.). Сприяння, яке надається такими фахівцями у збиранні доказової інформації, підвищує ефективність огляду. Слідчому необхідно переконатися в компетентності таких фахівців і їх незацікавленості в результатах справи.

В окремих випадках до участі в огляді доцільно залучити свідків-очевидців події, представників підприємства-забруднювача, відповідальних за дотримання природоохоронних правил, осіб прямо або побічно причетних до події;

в) запросити в якості понятих осіб, незацікавлених в результатах справи й бажано знайомих з видом діяльності, у процесі якої допущене забруднення атмосферного повітря;

г) підготувати техніко-криміналістичні засоби (слідчу валізу, фото- і відеозаписуючу апаратуру), а також інші технічні засоби (прилади для відбору проб повітря, води, ґрунту, дозиметри, газоаналізатори), засоби індивідуального захисту (спецодяг, протигаз та ін.) [11, с.570–571].

Прибувши на місце події, слідчий повинен оцінити умови огляду (ступінь забрудненості повітря й місцевості, визначити припустимість знаходження там учасників огляду, перевірити вжиття заходів індивідуального захисту й забезпечення безпеки, у разі, наприклад, небезпеки токсичного отруєння, радіоактивного зараження, вибуху).

Обов'язково надається допомога потерпілим, якщо вона не була надана раніше, здійснюється опитування очевидців і вживаються інші заходи, спрямовані на забезпечення умов проведення огляду.

На стадії загального (статичного) огляду слідчий зі спеціалістами оглядають місце забруднення атмосферного повітря, з метою: оцінки сутності події; визначення меж території, яка буде оглядатися, основних вузлів і об'єктів огляду; вживання додаткових заходів по охороні місця події, у разі необхідності; уточнення завдань учасників огляду, їх інструктажу; визначення послідовності огляду місця події.

Забруднення атмосферного повітря, як правило, супроводжується наявністю значних площ забрудненої території, тому орієнтуючу і оглядову фото- і відеозйомку доцільно проводити з вертольотів або інших легкомоторних літальних апаратів. На цій же стадії залежно від визначених меж огляду, наявності центральних і периферійних вузлів місця події обирається і методи огляду. Центральний вузол – насамперед саме джерело забруднення (місце викиду забруднюючої речовини, очисна споруда та ін.) або ділянка території, акваторія моря й т.п.). Довкола центрального вузла, іноді на значній відстані, можуть перебувати периферійні зони, причинно пов'язані із центром (примикають до зони забруднення, приміром, сільськогосподарські або лісові угіддя) [11, с.572].

Визначений слідчим центральний вузол місця події піддається суцільному огляду, периферійні зони – вибірковому. У разі, якщо джерело забруднення відоме, то доцільно розпочати огляд з місця знаходження джерела, використовуючи ексцентричний спосіб огляду, тобто від центра до периферії. У випадку невстановлення джерела забруднення, огляд розпочинають із ураженої зони, застосовуючи концентричний спосіб огляду, тобто від периферії до центра. Слідчий може також пересуватися зворотнім шляхом від поширення шкідливих речовин, використовуючи фронтальний спосіб огляду. При цьому можлива комбінація двох, а то й усіх трьох способів огляду [11, с.572].

З метою виявлення джерела забруднення атмосферного повітря слідчий повинен враховувати відомості про напрям і силу вітру,

характер рельєфу місцевості, температуру й швидкість течії води, висоту викидів, ступінь інтенсивності опадів та ін.

На стадії детального (динамічного) огляду, проводиться вузлова й детальна зйомка місця події. При цьому доцільно приділити увагу не тільки джерелу забруднення, але й наслідкам забруднення: місцям найбільшого зосередження трупів людей, тварин, птахів, ураженим забрудненням сільськогосподарським посівам.

Під час огляду устаткування для очищення газів від пилу й токсичних газів у протоколі відображається: механізм осадження часток (гравітаційний, інерційний, центробіжний, фільтруючий); спосіб уловлювання (механічний, електричний); метод очищення газів, які відходять (каталітичний, некаталітичний); тип матеріалу фільтра (тканина, волокна, зернистий); його конструктивне оформлення (наприклад, рукавний); цілісність і герметичність конструкцій, особливо фільтрів; склад, температура, вологість, швидкість повітряної суміші, яка очищається; режим експлуатації (звичайний, аварійний). Поблизу входу й виходу установки необхідно відібрати проби повітря, про що робиться запис в протоколі.

Характерним для цього виду огляду є обов'язковий відбір проби у тому або іншому середовищі для подальшого попереднього дослідження або призначення відповідної експертизи з метою встановлення джерела забруднення, характеру й ступеня враження забрудненням об'єктів.

Відбір проб повітря має певну специфіку. Як правило, такі проби доручають відбирати спеціалістам-гідрометеорологам чи працівникам природоохоронної структури. Для цього використовуються аспіратори й газоаналізатори. Спеціалісти можуть провести відбір у будь-яких місцях, зазначених слідчим. У першу чергу відбір здійснюється в місцях найбільшого скупчення слідів. У протоколі відображаються координати таких місць і методика відбору проб повітря.

Цими ж спеціалістами, під час огляду місця події, перевіряються обсяги викидів вста-

новлених або можливих джерел забруднень атмосферного повітря. Для цього використовуються прямі методи вимірювання концентрації й обсягів речовин біля газоочисних установок або в місцях безпосереднього виділення токсичних речовин в атмосферу. При неможливості використання зазначених, застосовуються балансові або технологічні методи. Слідчий прилучає до протоколу огляду місця забруднення акт про перевищення концентрацій речовин у повітрі, відібраному спеціалістами на постах, або безпосередньо поблизу джерела забруднення [1, с.42].

Проби повітря беруть із різних місць із інтервалом 0,5–5,0 км на висоті 1,5–3,5 м, як правило, із застосуванням електричного аспіратора. Зразки газоповітряної суміші відбирають до проходження нею очисних пристроїв і після очищення [11, с.573].

З місця події також вилучають по кілька екземплярів уражених тварин, птахів і рослин, які перебувають на місцях забруднень.

У зв'язку зі складністю відбору проб, їх зберіганням і перевезенням, проведення цієї роботи доручають спеціалістам відповідного профілю. Отримані проби й екземпляри тваринного й рослинного походження направляють на дослідження в лабораторії органів, які здійснюють контроль за станом довкілля.

Під час огляду джерел забруднення обов'язковому огляду підлягають документи, які характеризують стан організації й управління роботами господарського об'єкта, пов'язаними з охороною атмосфери, такі як журнали виробничих лабораторій з результатами аналізів викидів; журнали по огляду й ремонту устаткування; акти про дефекти очисного устаткування та ін.

Під час огляду доцільно вилучати накази, розпорядження, посадові інструкції, які встановлюють обов'язки осіб, відповідальних за безпечне для довкілля ведення робіт. У ході пошуку документів доцільно керуватися структурою підприємства й характером службових повноважень окремих осіб. Документи можуть бути доказами, тому повинні бути вилучені в оригіналі, а їх копії залишаються в

організації. Для забезпечення збереження документів і подальшого експертного дослідження, вилучаються всі екземпляри, які перебувають у різних підрозділах підприємства, організації чи установи.

Під час огляду місця події його результати фіксуються в робочих записах, фотозйомкою, відеозаписом, а при потребі записом на диктофон. Після завершення огляду складається протокол, у якому необхідно вказати місце знаходження, вид об'єкта, який оглядається, і його індивідуалізуючі ознаки, а також вид і обсяг вилучених проб, координати місць, звідки вони отримані.

Щоб не захаращувати описову частину протоколу огляду місця події, відбір проб доцільно оформити спеціальним протоколом, який додається потім до основного процесуального документа. Цій же меті слугує фотозйомка й відеозапис. При зазначеному огляді проводяться усі види зйомок місця події: орієнтуюча (для фіксації довжини простору забрудненої території); оглядова (у межах окремих ділянок, джерел забруднення, очисних споруд та ін.); вузлова й детальна (для фотографування окремих вузлів і деталей об'єктів). Відеозапис доцільно застосовувати під час тривалого викиду шкідливих речовин, термінової роботи з ліквідації наслідків забруднення і в інших подібних випадках [11, с.573–574].

У ході огляду, на планах (схемах) місця події, графічно зображуються уражені ділянки, джерела забруднення, очисні споруди, напрями поширення шкідливих речовин довкіллям, місця загибелі представників флори й фауни, місця відібрання проб та ін.

Отже, дотримання слідчим наведених у статті криміналістичних рекомендацій, дозволить зберегти обстановку на місці вчинення злочину, ретельно оглянути місце події, правильно відібрати потрібні проби для подальшого попереднього й експертного дослідження, зафіксувати подію шляхом протолювання, фотозйомки та відеозапису, а також складання плану (схеми). Що безумовно позитивно вплине на якість доказової бази по кримінальній справі про розслідуваний зло-

чин проти довкілля, вчинений шляхом забруднення атмосферного повітря.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карагодин В. Н. Методика расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы / В. Н. Карагодин, Л. А. Иванова. – Екатеринбург: УрАГС, 2005. – 124 с.
2. Книженко С. Поняття та види криміналістичної характеристики екологічних злочинів / С. Книженко // Науковий вісник Юрид. акад. М-ва внутр. справ. – 2003. – № 3 (12). – С. 368–372.
3. Книженко С. О. Використання спеціальних знань в розслідуванні екологічних злочинів / С. О. Книженко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 735. – Вип. 1. – С. 75–80.
4. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. С. Книженко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 20 с.
5. Лаврищев В. В. Особливості розслідування екологічних злочинів / В. В. Лаврищев // Актуальні проблеми сучасного розвитку міжнародного морського, транспортного та екологічного права. – К., 2010. – С. 113–119.
6. Особливості кваліфікації, розслідування та запобігання злочинам проти довкілля : навч.-метод. посіб. / Пономаренко Г. О., Нікітенко О. І., Поліщук Г. С. та ін. ; відп. ред. О. І. Нікітенко. – Херсон : Херсон. юрид. ін-т, 2007. – 68 с.
7. Ринкова О. В. Необхідність комплексного підходу до використання спеціальних знань та проведення судово-експертних досліджень під час розслідування екологічних злочинів / О. В. Ринкова // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 2 (14). – С. 81–87.
8. Руденко М. В. Використання досягнень науки і техніки у боротьбі з екологічними злочинами / М. В. Руденко // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю. – Х., 1998. – С. 196–198.

9. Селиванов Н. А. Расследование преступных загрязнений природной среды : учеб. пособие / Н. А. Селиванов, К. С. Скоромников. – М. : МНЭПУ, 1994. – 103 с.

10. Сибірна Р. І. Сучасні аспекти методики розслідування особливостей доказування екологічних злочинів / Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний // Науковий вісник Львівськ. юрид. ін-

ту МВС України. – 2004. – № 3. – С. 68–73.

11. Фефилятьев А. В. Расследование экологических преступлений / А. В. Фефилятьев // Криминалистика : учебник / А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александров и др. ; под ред. А. Ф. Волынского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – С. 562–581.

Стасюк Л. Л. Організація та проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря / Л. Л. Стасюк // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 711–715 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11cllzap.pdf>

Розкрито особливості проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря. Показані можливості взаємодії слідчого зі спеціалістами під час проведення зазначеної слідчої дії.

Стасюк Л.Л. Организация и проведения обзора места события при расследовании преступлений против окружающей среды, содеянных путем загрязнения атмосферного воздуха

Раскрыты особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании преступлений против окружающей среды, совершенных путем загрязнения атмосферного воздуха. Показаны возможности взаимодействия следователя со специалистами во время проведения указанного следственного действия.

Stasjuk L.L. Architecture and Carryings Out of The Survey of a Place of Event at Fact-finding of Crimes Against a Surrounding Medium, fulfilled By Atmospheric Air Pollution

Features of carrying out of survey of a scene are opened at investigation of crimes against the environment, made by pollution of atmospheric air. Possibilities of interaction of the inspector with experts during carrying out of the specified investigatory action are shown.

Форум права